

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто тенденції розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. Запропоновано показники оцінки ефективності суб'єктів фінансового моніторингу на макро- та секторальному рівні.

Ключові слова: банк, фінансовий моніторинг, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, оцінка, фінансова дисципліна.

The paper considers trends in financial monitoring system in Ukraine. A performance evaluation of the financial monitoring subjects at the macro and sectoral level. have also been offered.

Keywords: bank, financial monitoring, the legalization of proceeds from crime, assessment, financial discipline.

В статье рассмотрены тенденции развития системы финансового мониторинга в Украине. Предложены показатели оценки эффективности субъектов финансового мониторинга на макро- и секторальном уровне.

Ключевые слова: банк, финансовый мониторинг, легализация доходов, полученных преступным путем, оценка, финансовая дисциплина.

Форм. 4, Табл. 1, Рис. 1, Літ. 12.

Постановка проблеми. Поступальний розвиток економіки України сприяє стабільності використання фінансової системи в процесі розподілу, перерозподілу та використання національного продукту. Більшість розрахункових операцій між суб'єктами господарювання, органами державної влади і місцевого самоврядування, населенням здійснюється з використанням

фінансових установ. В той же час інноваційні процеси в фінансовій системі призводять до зростання ризиків використання банків, страхових компаній, ІСІ та інших фінансових установ в процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. В Україні факторами формування системи фінансового моніторингу є високий ступінь тінізації економіки, корупція, нерозвиненість фінансового ринку, дублювання повноважень різними органами та відомствами, низька автоматизованість та обмін інформацією, недосконалість законодавчого та організаційного забезпечення, що впливає на ефективність координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, а імплементація світових стандартів та практики протидії легалізації доходів не має практичного інструментарію реалізації.

Враховуючи існуючі особливості в наданні фінансових послуг різними фінансовими установами, для оцінки ефективності національної системи фінансового моніторингу України залишається актуальним розроблення системи оцінки ефективності фінансового моніторингу як загалом на макрорівні, так і в рамках окремих сегментів фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми та перспективи розвитку національної системи фінансового моніторингу в Україні знайшли своє відображення в роботах багатьох науковців, зокрема Дмитрова С.О. [1], Дондика Н.Я. [2], Жабинця О.Й. [3], Єжова А.В., Коваленко В. В. [5], Ковалевої Е.Ю. [8], Коломієць І. В. [6], Кріп Г.М. [7], Литвиненко А.Н. [8], Москаленко Н.В. [9], Синяньського С.О. [11] та інших.

Враховуючи значну кількість фінансових операцій, що проходять через фінансові установи, актуалізується проблема автоматизації процесів фінансового моніторингу. Тому ряд дослідників [7-9] визначає, що важливим є забезпечення працівника, що проводить фінансовий моніторинг, можливістю оперативно контролювати операції, що проводяться філіями (відділеннями). В разі існування розгалуженої структури фінансової установи без створення централізованої системи фінансового моніторингу це є неможливим, при цьому доступ до централізованої бази даних, що містить особливі відомості (перелік міжнародних терористів, осіб, що розшукуються, клієнтів

підвищеного ризику тощо) має бути обов'язково забезпечений всім особам, що задіяні у процесі проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

Невирішені частини проблеми. Враховуючи світовий досвід в сфері протидії легалізації доходів, група дослідників [2, 3, 6] вказує на високі політичні ризики та загрози об'єктивній та неупередженій діяльності системи фінансового моніторингу в Україні, зокрема робиться акцент на високий рівень корумпованості (за даними міжнародних агенції Transparency International [12]), що, з одного боку, призводить до формування доходів, які мають злочинне походження, а з іншого – формує перешкоди для проведення фінансового моніторингу щодо осіб, які здійснюють легалізацію злочинних доходів. В той же час, невирішеними остаточно залишаються питання розробки показників оцінки ефективності діяльності суб'єктів фінансового моніторингу.

Мета дослідження є обґрунтування напрямків удосконалення системи оцінки ефективності фінансового моніторингу на основі дослідження особливостей її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивність фінансового моніторингу як процесу відслідковування джерел походження доходів визначають порогові суми та ознаки проведення обов'язкового і внутрішнього фінансового моніторингу для окремих груп фінансових установ. Враховуючи вимоги ст. 9 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [4] дана можливість є визначеною лише для випадків проведення обов'язкового фінансового моніторингу, при цьому банк має право витребувати, а клієнт зобов'язаний надати інформацію стосовно ідентифікації його особи, змісту діяльності та фінансового стану, необхідну для виконання таким суб'єктом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що значно звужує поле фінансового моніторингу.

У більшості випадків обов'язковий фінансовий моніторинг проводиться, якщо порогова сума фінансової операції перевищує 150 000 грн., 400000 грн.

для операцій, пов'язаних з посередницькою та нотаріальною діяльністю при купівлі-продажу нерухомого майна, при підготовці і здійсненні правочинів щодо купівлі-продажу нерухомості, 13 000 грн. для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри [4], та мають одну або декілька з визначених в [4] ознак, що можуть викликати мотивовану підозру у відповідального працівника державного та первинного суб'єкту фінансового моніторингу.

При цьому для організації внутрішнього фінансового моніторингу даних обмежень не передбачено, а фінансова установа самостійно визначає порогові суми фінансових операцій та додаткові критерії віднесення їх до сумнівних, що створює поле для зловживань не лише осіб, які мають намір легалізувати злочинні доходи, але й для персоналу, власників і менеджменту фінансової установи, оскільки в даний спосіб створюються передумови для дроблення загальної суми коштів на декілька транзакцій або документального оформлення фінансової операції на декілька непов'язаних ініціаторів фінансової операції.

За існуючих ознак сумнівності фінансових операцій, які законодавчо визначені для організації внутрішнього фінансового моніторингу, очевидним є складність їх обґрунтування та обрання, оскільки в умовах ринкової економіки фактично неможливим є доведення заплутаного або незвичного характеру фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети, а також невідповідності фінансової операції характеру та змісту діяльності клієнта, без проведення фактичної перевірки наведених даних.

Тому виділення повідомлень про підозрілі операції має базуватися на ризикоорієнтованому підході та передбачати виділення трьох рівнів ризиків, що будуть формувати відповідно до рівні ділової репутації ініціаторів та учасників фінансових операцій:

- бездоганної;
- оціночної (ризикової);
- сумнівної.

Для бездоганної ділової репутації фінансовий моніторинг не повинен проводитися ні на рівні обов'язкового, ні на рівні внутрішнього фінансового моніторингу.

Оціночна або ризикова ділова репутація характерна для ініціаторів чи учасників фінансових операцій, стосовно яких виникла мотивована підозра їх участі у процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванні тероризму, проводиться активна перевірка зі сторони Державної служби фінансового моніторингу України (ДСФМУ) щодо законності джерел походження коштів та іншого майна, напрямків їх використання, за результатами якої приймається рішення щодо віднесення даних суб'єктів до кола осіб з бездоганною чи сумнівною діловою репутацією.

Сумнівна ділова репутація характерна для осіб, участь яких у схемах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванні тероризму доведена у судовому порядку чи стосовно яких проводяться активні слідчі дії зі сторони правоохоронних органів.

Фінансовому моніторингу мають підлягати операції з оціночним та високим рівнем ризику використання коштів у процесі легалізації доходів.

З метою забезпечення зворотного зв'язку кінцевий контроль за результатами перевірок спеціалізованих правоохоронних органів має здійснювати ДСФМУ. В єдиний інформаційний комплекс в даному випадку будуть заноситися дані про всі фінансові операції та їх суб'єктів, стадії руху грошових коштів, їх кінцеве використання, результати комплексних перевірок сумнівних операцій та суб'єктів їх проведення, а також дані інформаційного обміну між ДСФМУ та підрозділами фінансової розвідки інших країн.

Особливістю даної системи є автоматизована обробка вхідної та вихідної інформації (про фінансовий стан суб'єкта операції, його ділову репутацію та зміст діяльності), що з однієї сторони забезпечує конфіденційність та об'єктивність обробки даних, а з іншої – економічність та швидкість. При цьому інформація, що надається банками як суб'єктами первинного фінансового моніторингу, має обмежений доступ, а обмін зазначеною

інформацією, її розкриття та захист покладається на всіх суб'єктів фінансового моніторингу та органи виконавчої влади.

Таблиця 1. Індикатори визначення фінансових операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу (запропоновано автором)

Назва індикатора	Розрахунок індикатора	Порогове значення	Джерело інформації
співвідношення розміру фінансової операції та середньої виручки за період	Сума фінансової операції / Середня виручка за місяць	>1	фінансова звітність суб'єктів господарювання, дані поточного рахунку банку
співвідношення розміру фінансової операції та собівартості продукції	Сума фінансової операції / Середня собівартість за місяць	<1	фінансова звітність суб'єктів господарювання, дані поточного рахунку банку
співвідношення розміру фінансової операції та середньоденного грошового обороту	Сума фінансової операції / Середньоденний грошовий оборот	>1	фінансова звітність суб'єктів господарювання, дані поточного рахунку банку
питома вага операцій з готівкою в загальному розмірі операцій	Сума операцій, розрахунок за якими відбувся готівкою / Середня виручка за місяць	>0,8	фінансова звітність суб'єктів господарювання, дані поточного рахунку банку
питома вага операцій з цінними паперами в загальному розмірі операцій	Сума операцій, розрахунок за якими відбувся цінними паперами / Середня виручка за місяць	>0,5	фінансова звітність суб'єктів господарювання, дані поточного рахунку банку

Новизна пропонованого підходу полягає в формуванні інформаційного поля для всіх суб'єктів фінансових операцій з використанням банківської системи, при цьому рівень ефективності фінансового моніторингу значною мірою визначається не лише фінансовим моніторингом підозрілих операцій, але й господарської діяльності суб'єктів їх проведення, тому автором пропонується система індикаторів (співвідношення розміру фінансової операції та середньої виручки за період, розміру фінансової операції та собівартості продукції, розміру фінансової операції та середньоденного грошового обороту, питома вага операцій з готівкою, зовнішньоекономічної діяльності, цінними паперами, показники динаміки і періодичності операцій клієнтів без відкриття рахунків) (табл. 1), за допомогою яких можна оцінювати сумнівність фінансової операції не лише за критеріями обов'язкового

моніторингу, але й враховуючи специфіку діяльності окремих суб'єктів господарювання.

Дані показники характерні для оцінки фінансової діяльності суб'єктів господарювання, перш за все, зі сторони суб'єктів фінансового моніторингу – банків; в той же час інші фінансові установи (страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки, ІСІ тощо) не мають можливість оцінити окремі аспекти господарської діяльності своїх клієнтів через недостатню поінформованість, тому доцільним є розроблення методики оцінки ризиковості фінансових операцій на предмет виявлення легалізації злочинних доходів для небанківських установ, в першу чергу це стосується страхових компаній та учасників ринку цінних паперів, оскільки серед небанківських установ саме на групи даних фінансових установ припадає найбільший обсяг операцій.

При цьому за умови постійного удосконалення організації обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу зі сторони банківських установ виникає реальна загроза переміщення процесів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, саме в дані сектори, оскільки на даний час існує певний дефіцит нормативно-правового забезпечення та дієві інструменти контролю. Підтвердженням цього є високі показники порушення організації фінансового моніторингу за результатами інспекційно-наглядової діяльності ДКЦПФР та Держфінпослуг.

Вагомим свідченням спрямування фінансових установ як суб'єктів первинного рівня фінансового моніторингу є порогове значення фінансової операції для проведення внутрішнього фінансового моніторингу, що фактично може коливатися від 10 до 144,999 тис. грн. для більшості фінансових операцій. Тому ДСФМУ має оцінювати не лише загальні правила і процедури проведення внутрішнього фінансового моніторингу в окремому суб'єкті, але й розглядати динаміку співвідношення повідомлень про підозрілої фінансові операції за ознаками обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Збільшення або значне переважання кількості повідомлень до ДСФМУ про підозрілі фінансові операції за ознаками обов'язкового фінансового моніторингу може свідчити про формалізацію підходу до побудови

внутрішнього фінансового моніторингу на рівні окремої фінансової установи, завищення порогової суми проведення внутрішнього фінансового моніторингу для отримання додаткових комісійних доходів, збереження клієнтів, нарощення частки ринку касового обслуговування. Стосовно даних фінансових установ ДСФМУ має приймати підвищені заходи з нагляду та інспектування. В той же час тенденційне зниження питомої ваги повідомлень до ДСФМУ про підозрілі фінансові операції за ознаками обов'язкового фінансового моніторингу може свідчити про зацікавленість фінансової установи в налагодженні ефективного внутрішнього механізму запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Для оцінки забезпечення ефективності побудови національної системи фінансового моніторингу з урахуванням оцінки механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні пропонується використання декількох оціночних показників:

1) для оцінки ступеня нагляду з боку суб'єктів державного фінансового моніторингу за суб'єктами первинного фінансового моніторингу необхідним є показник охоплення моніторингом фінансових установ як відношення кількості визначених заходів впливу або санкцій з боку суб'єктів державного фінансового моніторингу до суб'єктів первинного фінансового моніторингу до чисельності контрольних заходів (1):

$$E_{\kappa} = \frac{ЗВ}{П} \quad (1)$$

де E_{κ} – показник охоплення моніторингом фінансових установ;

$ЗВ$ – кількість визначених заходів впливу або санкцій з боку суб'єктів державного фінансового моніторингу до суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

$П$ – кількість контрольних заходів (перевірок) в фінансових установах щодо дотримання правил організації внутрішнього фінансового моніторингу.

Позитивними тенденціями функціонування національної системи фінансового моніторингу є зменшення абсолютної величини даного показника у динаміці. Інтенсивність контрольно-наглядової діяльності зі сторони відповідних органів за правильністю організації фінансового моніторингу у суб'єктів має визначатися економічною доцільністю та ступенем ризику використання відповідного суб'єкту (групи суб'єктів) у процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Сучасна практика вживання заходів впливу або санкцій в Україні вказує на переважно адміністративні, фінансові та дисциплінарні заходи. В той же час в більшості провідних країн найбільш дієвим заходом впливу до фінансової установи, яка бере участь у процесі легалізації злочинних доходів, є відкликання ліцензії на право здійснення відповідних фінансових операцій.

2) для оцінки ефективності діяльності окремих фінансових установ чи інших суб'єктів фінансового моніторингу необхідно визначати загальний (2) та секторний (3) показник моніторингу виявлених підозрілих фінансових операцій, що свідчить про рівень виявлення підозрілих фінансових операцій загалом та в розмірі окремої групи фінансових установ в загальній чисельності проведених фінансових операцій:

$$E_{\phi o} = \frac{K_{n\phi o}}{K_{\phi o}} \quad (2)$$

де $E_{\phi o}$ – загальний показник моніторингу виявлених підозрілих фінансових операцій;

$K_{n\phi o}$ – кількість повідомлень про підозрілі фінансові операції, отримані від суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

$K_{\phi o}$ – загальна чисельність проведених фінансових операцій.

$$E_{c\phi o} = \frac{K_{c\ n\phi o}}{K_{c\ \phi o}} \quad (3)$$

де E_{cfo} – секторальний показник моніторингу виявлених підозрілих фінансових операцій;

K_{c_nfo} – кількість повідомлень про підозрілі фінансові операції, отримані від суб'єктів первинного фінансового моніторингу окремої групи фінансової системи;

$K_{c_{fo}}$ – загальна чисельність проведених фінансових операцій, що проведені через фінансові установи окремої групи фінансової системи.

Фактичне зростання загального показника результативності виявлених підозрілих фінансових операцій свідчить про підвищення ефективності національної системи загалом, а порівняння секторних показників результативності виявлених підозрілих фінансових операцій (за банківськими установами, страховими компаніями, емітентами цінних паперів, ІСІ, лізинговими компаніями та іншими суб'єктами первинного фінансового моніторингу) надає змогу ДСФМУ визначати сучасні тенденції легалізації злочинних доходів та удосконалювати свою діяльність у відповідних напрямках.

3) якісним показником організації фінансового моніторингу пропонується розглядати показник ефективності внутрішньої політики суб'єкта фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації злочинних доходів ($E_{ef.}$), тобто співвідношення чисельності повідомлень про підозрілі операції в розмірі окремих груп суб'єктів фінансового моніторингу з ознакою обов'язкового фінансового моніторингу до чисельності повідомлень з ознакою внутрішнього фінансового моніторингу (4).

$$E_{ef.} = \frac{P_{ofm}}{P_{vfm}} \quad (4)$$

де $E_{ef.}$ – показник ефективності внутрішньої політики суб'єкта фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації злочинних доходів;

$P_{офм}$ – кількість повідомлень про підозрілі операції в розмірі окремих груп суб'єктів фінансового моніторингу з ознакою обов'язкового фінансового моніторингу;

$P_{вфм}$ – кількість повідомлень про підозрілі операції в розмірі окремих груп суб'єктів фінансового моніторингу з ознакою внутрішнього фінансового моніторингу.

Даний показник може набувати значення від 0 до безкінечності, при цьому значні числові значення даного показника можуть свідчити про незацікавленість суб'єкта в побудові ефективної системи внутрішнього фінансового моніторингу, а низькі – про формальність підходу до виділення ознак підозрілих фінансових операцій.

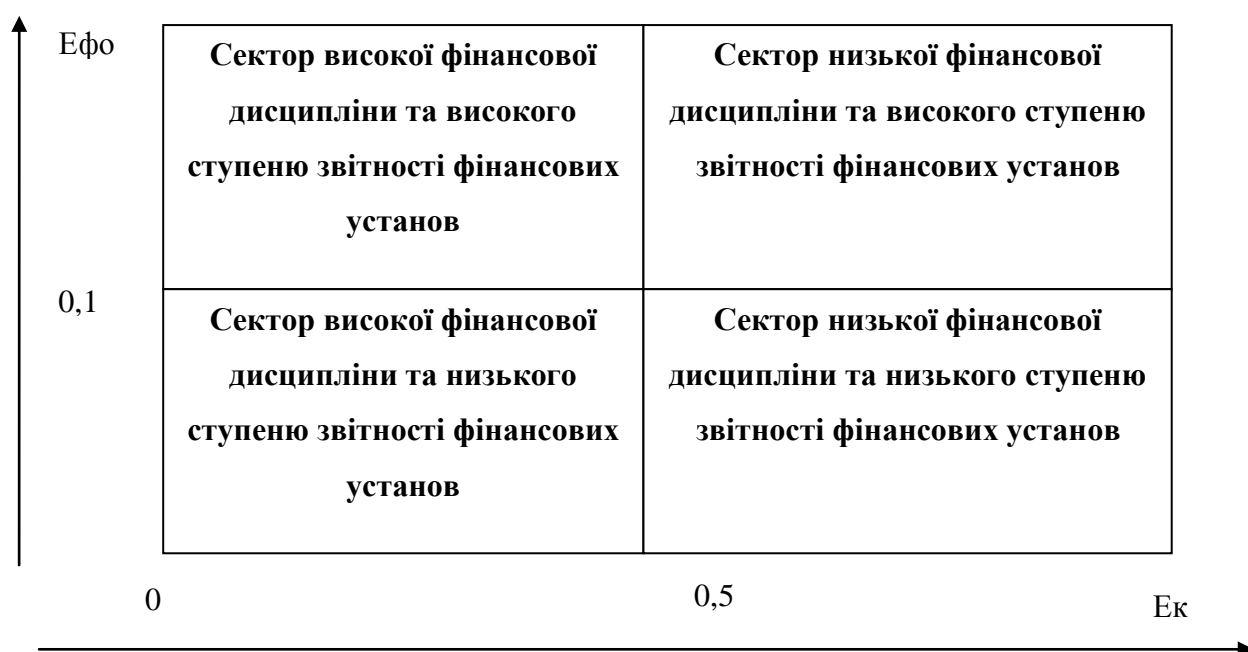

Рис. 1. Матриця розвитку національної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

В залежності від співвідношень окремих запропонованих показників оцінки ефективності діяльності суб'єктів фінансового моніторингу пропонується формування матриці розвитку національної системи фінансового моніторингу, зокрема провідними пропонується вважати числові

співвідношення показника моніторингу виявлених підозрілих фінансових операцій та показника охоплення моніторингом фінансових установ (рис. 1).

Таким чином, запропонована матриця розвитку національної системи фінансового моніторингу в Україні дозволяє в динаміці оцінити якісні тенденції розвитку механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу за допомогою визначених числових показників, зокрема:

- сектор високої фінансової дисципліни та високого ступеню звітності фінансових установ вказує на зацікавленість фінансових установ в інформаційному обміні в системі, високий рівень організації обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу, при цьому пріоритетним є розвиток обов'язкового фінансового моніторингу, відповідність існуючим вимогам щодо документального та реального стану кадрового, інформаційного, організаційного та методичного забезпечення окремих суб'єктів фінансового моніторингу;

- сектор високої фінансової дисципліни та низького ступеню звітності фінансових установ свідчить про відповідність існуючим вимогам щодо документального та реального стану кадрового, інформаційного, організаційного та методичного забезпечення окремих суб'єктів фінансового моніторингу, в той же час в суб'єктах фінансового моніторингу сформована система якісної оцінки фінансових операцій, що можуть бути підозрілими, тому забезпечується передача до ДСФМУ лише даних про ті фінансові операції, які мають високий ступінь ризику участі в процесі легалізації доходів та фінансування тероризму, тобто при даному векторі розвитку національної системи фінансового моніторингу пріоритетним є укріплення внутрішнього фінансового моніторингу;

- сектор низької фінансової дисципліни та високого ступеню звітності фінансових установ визначає початковий етап розвитку національної системи фінансового моніторингу, тобто за умов забезпечення початкового розвитку системи внутрішнього фінансового моніторингу, в умовах чого можливим є перевищення визначених заходів впливу або санкцій при проведенні перевірок організації фінансового моніторингу у відповідних суб'єктів;

- сектор низької фінансової дисципліни та низького ступеню звітності фінансових установ визначає сучасний етап розвитку національної системи фінансового моніторингу, оскільки для нього характерним є значна чисельність впливу або санкцій при проведенні перевірок організації фінансового моніторингу у відповідних суб'єктів з одночасно досить нерозвиненою системою внутрішнього фінансового моніторингу в окремих групах суб'єктів фінансового моніторингу (наприклад, в ломбардах, кредитних спілках тощо).

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки та пропозиції:

1) сучасна методологія виділення ознак сумнівності фінансових операцій є уніфікованою та не враховує особливості діяльності окремих секторів фінансових установ;

2) для підвищення ефективності системи фінансового моніторингу наведено індикатори визначення фінансових операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу;

3) з метою визначення тенденцій розвитку національної системи фінансового моніторингу запропоновано систему показників оцінки ефективності побудови національної системи фінансового моніторингу;

4) на основі запропонованих показників оцінки ефективності побудови національної системи фінансового моніторингу побудовано матрицю розвитку національної системи фінансового моніторингу, що дозволяє визначати стратегічні напрямки розвитку фінансового моніторингу загалом.

Отже, оцінка стану розвитку національної системи фінансового моніторингу за останні декілька років надасть можливість оцінити її напрямки розвитку, системні особливості, визначити секторальні проблеми організації внутрішнього фінансового моніторингу та напрямки їх усунення, розробити методіку оцінки ризиковості участі фінансових установ страхового сектору та учасників ринку цінних паперів в процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що буде здійснено в наступних дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Дмитров С.О. та ін. Фінансовий моніторинг в банку: навч. посібник [Текст] / С.О. Дмитров, В.В. Коваленко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008 – 336 с.
2. Дондик Н.Я. Проблеми боротьби з відмиванням грошових коштів або іншого майна, одержаного незаконним шляхом [Текст] / Н.Я. Дондик // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2009. - № 1. – С. 46-52.
3. Жабинець О.Й. Особливості здійснення в Україні фінансового моніторингу легалізації отриманих злочинним шляхом доходів [Текст] / О.Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.4. – С. 282-289.
4. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28 листопада 2002 року № 249-IV [електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>. - Заголовок з екрану.
5. Коваленко В.В., Дмитров С.О., Єжов А.В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму: монографія [Текст] / В.В. Коваленко, С.О. Дмитров, А.В. Єжов. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 112 с.
6. Коломієць І. В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення [Текст] / І. В. Коломієць // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 164–169.
7. Кріп Г.М. Аудиторський контроль у системі заходів протидії і легалізації економіки [Текст] / Г.М. Кріп // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. - № 2. – С. 1-9.
8. Литвиненко А.Н., Ковалева Е.Ю. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем: учебное пособие в схемах [Текст] / А.Н. Литвиненко, Е.Ю. Ковалева. – СПб.: Знание, ИВЭСЭП, 2004. – 62 с.

9. Москаленко Н.В. Фінансовий моніторинг як інструмент економічної безпеки [Текст] / Н.В. Москаленко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. - № 1. - С. 1-7.

10.Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України // Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>. - Заголовок з екрану.

11.Синянський С.О. Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах посилення інтеграційних процесів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / С.О. Синянський.— К., 2005.— 20с.

12.Transparency International // Режим доступу: <http://www.transparency.org/>

Куришко, О.О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні / О.О. Куришко // Актуальні проблеми економіки. - 2012. - № 1 (127). - С. 267-275.